

SINIF VE SİYASET : Sınıf Sendikacılığı

Tülin ÖNGEN*

GİRİŞ

Bilindiği gibi işçi, endüstri devriminin; 'işçi sınıfı' ise, kapitalist üretim biçiminin ürünü olan toplumsal öznelerdir. Öte yandan kapitalist üretim biçiminin başlangıcından bugüne kadar geçen süreçte gerek üretimin, gerek sınıf sisteminin yapısında pek çok değişiklik gerçekleşti. Örneğin bu süreçte içinde gelişen iki endüstri devrimi ve üç teknoloji devrimi, hem işçi sınıfının bileşiminde, hem de iki sınıf arasındaki ilişkilerde (bağımlılık ve çatışma ilişkilerinde) köklü değişiklikler yarattı. Konuyla ilgilenen Marksist bilimciler, sermayenin merkezleşmesine ve yoğunlaşmasına bağlı olarak, (1) emek sürecinde; (2) mülkiyet ile yönetim ilişkilerinde; ve (3) devletin işlevlerinde ortaya çıkan değişiklikleri, ayrıca bunların işçi sınıfının ve sınıf mücadelesi süreçlerinin niteliği üzerinde oynadığı rolü ayrıntılı olarak ele aldılar. Bazı yazarlar ise, kapitalizmdeki değişiklikleri sistemin kendi kendisini dönüştürme kapasitesi bağlamında ele aldılar ve sınıf olgusunun günümüz toplumlarının belirleyici özelliği olmaktan çıktığı düşüncesine dayanan yeni bir paradigma¹ oluşturdular.

Hangi paradigma açısından bakılırsa bakılsın, 20. yüzyıl kapitalizminin 19. yüzyılından, günümüz işçi sınıfının ise Marx'ın proletaryasından farklı olduğu gerçek. Ne var ki bu gerçek, ne sınıf olgusunun, ne de işçi sınıfının önemsizleştiği savını destekleyecek ölçüde köklü bir dönüşümü içermiyor. Başka bir deyişle, çatışmaları doğrudan siyasal düzeye yükselten bir devrimci bilincin ve kolektif sınıf hareketliliğinin gündemde olmadığı ortada (Burawoy: "proletaryanın son dansı"!), bununla birlikte ne işçi sınıfının tarih sahnesinden silindiği ya da yeniden tanımlanması gereken bir özne durumuna geldiği (Gorz'un, *Elveda Proletarya* dediği gibi), ne de sınıf çatışmasının toplumsal dönüşümün anahtarı olmaktan çıktığı (Laclau'un ve Mouffe'un, "radikal demokrasi"sinde ya da Touraine'in, "yeni toplumsal

hareketler"inde olduğu gibi) öne sürülebilir. Özetle endüstri ötesi ya da kapitalizm ötesi toplum paradigmasının savlarını doğrulayan yeterli sayıda ampirik veri henüz ortaya konmuş değil.

DEVRİMCİ GÜÇ: İŞÇİ SINIFI

Çağdaş dünyanın artan karmaşıklığına, toplumsal çatışmaların artan çeşitliliğine ve sınıf dışı unsurların artan önemine karşın, günümüzde işçi sınıfı dışında toplumsal dönüşümü yaratacak güçte başka bir tarihsel öznenin bulunmadığı görülmektedir. Gerçekten günümüzde sınıf dışı öznelerin veya ulusal, dinsel, etnik, cinsel vb. temelde yükselen toplumsal gerilimlerin sınıf mücadelelerinin önüne geçtiği gözlenmekle birlikte, bunların sınıf sömürsünden tüümüyle bağımsız olduğu veya sınıf mücadelesini önemsizleştirdiği düşünülemez. İşçi sınıfının üretici rolünden kaynaklanan devrimci kapasitesi, nesnel, ampirik bir gerçeklik olarak hâlâ varlığını koruyor.

Tarihin sınıf mücadelelerinin öyküsü olduğu düşüncesi, tarihsel materyalist anlayışın özüdür. Tarihin materyalist yorumu, toplumsal dönüşümün motoru olarak sınıflar arasındaki çatışmayı ve bunun öncüsü olarak da işçi sınıfını görür. Marx, işçi sınıfını yalnızca sosyalist toplumdaki çatışma için değil, sosyalist dönüşümü gerçekleştirecek kapasiteye

1 İdeolojinin sonu, yönetsel devrim ve 'teknokratik' tezlere dayanan endüstri ötesi toplum paradigması (Bell, Touraine, Dahrendorf, Ossowski, Brezezinski, Habermas), bir yandan kapitalizmin yapısında gerçekleşen dönüşümün mülkiyet ile sınıf arasındaki geleneksel ilişkiyi ortadan kaldırdığı, dolayısıyla günümüz işçi sınıfını Marx'ın proletaryası olmaktan uzaklaştırdığı, öte yandan endüstriyel ve teknolojik süreçlerin meta üretiminin yerine hizmet üretimini egemen kılan bilgi toplumunu geçirecek devrimci dönüşüm vizyonunu tümünden geçersizleştirdiği görüşüne dayanır. Böyle bir bakış açısı içinde, kapitalizmin tarihsel bir kategori olarak ortadan kalkmakta olduğu, yerine sınıfsız toplum vizyonunun çağdaş bir türü olan neo-kapitalist veya post-kapitalist toplumların geçmekte olduğu düşüncesi egemendir.

* Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sosyal Politika Öğretim Üyesi.

sahip tek sınıf olduğu için devrimci bir özne olarak tanımlar. En iyi anlatımını 18. Brumaire'de bulan bu düşünce, bize, işçi sınıfı dışında başka hangi sınıfın ortak sınıf çıkarları çevresinde toplanma ve sınıf kapasitesini tüm toplumu yeniden kuracak bir kaldıraça dönüştürme gücüne sahip olduğunu bir kez daha sordurtur.

Öte yandan bu gücün kendiliğinden harekete geçmediği, sınıf kapasitesinin kendiliğinden devrimci bir dönüşümle sonuçlanmadığı da bellidir. Sınıf mücadelesi, sınıf çıkarını sınıf kapasitesine bağlayan sosyal bir süreçtir; bu sürecin gerçekleşmesi, sınıf çıkarları temelinde örgütlenmiş kitlelerin üretim sürecindeki konumlarından kaynaklanan toplumsal güçlerini devrimci dönüşüm doğrultusunda harekete geçirmeleriyle olanaklıdır. İşte güncel sorun, gerek sosyalizmden çıkarılan, gerek sınıfsal kapasitesi daha da yoğunlaşmış bulunan günümüz işçi sınıflarının neden devrimci özne durumuna yükselemediğidir. Bunun kuşkusuz pek çok nedeni bulunur ve Marksist araştırmacılar bu nedenleri ayrıntılı olarak araştırırlar. Bir yanda sınıf yapısı içinde, üretim ve emek sürecinde, çalışma ilişkilerinde veya siyasal ve ideolojik alanda ortaya çıkan gelişmeler, öte yanda işçi sınıfının bilinçli, örgütlü ve etkin bir toplumsal aktöre dönüşmesini önleyen, sınırlayan dinamikler sorgulanır. Araştırma sonuçlarının üzerinde yoğunlaştığı noktalar ise, şöyle sıralanabilir:

1. Her şeyden önce, teknelci birikim süreçleri sonucu emeğin örgütlenme biçimlerinde (Taylorist, Fordist, neo-Fordist, post-Fordist) gerçekleşen değişiklikler, emek sürecinde bir dizi dönüşüme yol açmış bulunmaktadır. Bunlar, emek sürecinin parçalanması, işçi sınıfının kendi içinde ayrışması, işgücünün niteliksizleşmesi ve işin değersizleşmesi ile buna bağlı olarak iki sınıf arasındaki tabiyet ilişkilerinin daha da gelişmesi gibi olgulardır. Sonuçta üretim ve emek süreci üzerindeki tüm denetim gücünden soyutlanmış, sermayenin gerçek tabiyeti altına girmiş, kendi içinde parçalanmış ve yaratıcı kapasitesine büyük ölçüde yabancılaşmış bir işçi sınıfı gelişmiştir.

2. İkincisi, yoğunlaşmış ve merkezileşmiş sermaye birikim süreçlerine dayanan dev işletmelerin ortaya çıkması, kapitalist sınıfın da kendi içinde fonksiyonel bir farklılaşmaya uğramasına ve sınıflar arası ya da sınıf içi yeni bölünmelerin (örneğin profesyonel yöneticilerin veya denetim emeğinin) gelişmesine yol açmıştır. Mülkiyet ve yönetim ilişkilerinin ayrılması, ekonomik iktidar ile yönetsel denetim erkinin farklı toplumsal temellere dayandığı yanılısamasının güçlenmesine (Yönetsel İdeolojiler) neden olurken, gerçekte sermayenin ege-

menliğinin ve çatışmaları denetleme gücünün pekişmesini sağlamıştır.

3. Üçüncü bir etmen, devletin son yüzyıl boyunca ekonomik ve siyasal işlevlerinin gelişmesi olgusudur. Gerek ekonomiye yönelik müdahaleleri, gerek ideolojik rolü² bakımından önemli bir toplumsal güç durumuna gelmiş bulunan devlet, günümüzde özellikle hizmet üretimine dayanan önemli bir sektöre sahip bulunmaktadır. Çok geniş bir alanı kapsayan ve daha çok insanın yeniden üretimine yönelik hizmet işlerini kapsayan bu sektör, kamu çalışanlarının sınıfsal konumu açısından önem taşır.

4. Bir başka unsur, günümüzde yurttaşlık hakları, insan hakları vb. haklar temelinde gelişen toplumsal hak ve özgürlüklerin, yeni gerilim alanlarının gelişmesine yol açması ve ekonomik eşitsizliklerin, siyasal ve toplumsal nitelikteki çatışmalarla eklenmesidir. Genişleyen eğitim olanakları, eşitlik ideolojisinin gelişmesi, toplumsal mobilitenin artması veya en azından sınıflar arası hareketliliğin olanaklı olduğu yolunda bir yanılısamının varlığı, işçi sınıfının bilinci ve örgütsel kapasitesi üzerinde olumsuz bir etkiye bulunmaktadır.

5. Günümüz Marksistleri'nin üzerinde önemle durdukları bir başka nokta da, işçi sınıfı bilincinin zayıflamasına neden olacak derecede düzene yönelik bir (pragmatik) kabulün varlığıdır. Son yüzyılda sömürünün çok daha yoğunlaşmış bulunmasına karşın, emekçilerin bununla ters orantılı bir biçimde düzen karşısında takındıkları uzlaşmacı ve edilgen tutum, açıklanması gereken bir olgudur. Uzak ya da uzun dönemli sınıf çıkarları açısından paradoksal bir biçimde düzenden yana davranabilmektedirler. Çünkü bunların düzenden elde ettikleri bazı kazanımlar, başka bir deyişle yakın sınıf çıkarları açısından düzenin devamından çıkarları söz konusudur. Hatta bazı yazarlar, bu eğilimin işçi sınıfını kapitalizmin normatif bir kabulüne kadar sürüklediğini haklı olarak söylerler. Öte yandan tüketim toplumu içinde tüketici kimlikleri gelişen, dolayısıyla 'üretici kimlik'ten iyice uzaklaşan emekçilerin sınıf bilinçlerinin zayıflaması, buna karşılık 'meta' veya 'tüketim' bilincine bağlanmaları kaçınılmaz duruma gelmektedir. Ayrıca burjuvazi, elinde bulundurduğu ideolojik ve hegemonik araçlar yardımıyla işçi sınıfı bilincini kendi prizmasından geçirerek kolaylıkla çarpıtabilmektedir.

6. Gerek maddi üretim sürecinde, gerek ekonomik ve toplumsal ilişkiler alanında ortaya çıkan bu

2. Althusser, devletin bu rolünü ideolojik devlet aygıtları bağlamında tartışır, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 1989, İstanbul, İletişim.

gelişmeler, kapitalizmin yarattığı ekonomi ile siyasetin ayrılması olgusunu daha da derinleştirmiş, sonuçta bir birinden soyutlanan siyasal ve ekonomik alanların daha kolay denetim altında tutulmasını sağlamıştır. Böyle bir süreç, bir yandan sınıfın örgütsel kapasitesinin daralmasını ve yapısal kapasiteye dönüşmesini önlerken, öte yandan yakın sınıf çıkarlarınının temel sınıf çıkarlarına bağlanmasını güçleştirmektedir. Bu olgu, sınıfın kendisi için sınıf olmasının nesnel ve öznel koşullarının gerçekleşmesini güçleştirmektedir. Bu yazıda daha çok bu son unsur üzerinde duracak ve işçi sınıfını devrimci bir özneye dönüştürecek stratejilerin maddi temellerinin neler olabileceğini tartışacağım.

EKONOMİ VE SİYASETİN AYRILMASI OLGUSU

Tekelci kapitalizm döneminde toplumsal çatışmaların ekonomik ve siyasal alanlarda ayrı ayrı kurumsallaştığı görülür. Ekonomik ve siyasal ilişkilerin ayrı ayrı örgütlenmesi sonucu sömürden kaynaklanan ekonomik çatışmalar, yalnızca endüstriyel alana ait çıkar çelişkileri olarak algılanırlar.

Kapitalizmin temel yöneliminin siyasetle ekonominin ayrılığını içeren gücün kurumsal dağılımı olduğunu görenler, söz konusu ayrılmanın çatışmayı ortadan kaldırmadığını, ancak büyük ölçüde içeriğini değiştirdiğini kabul ederler.³ İki alan arasındaki karşılıklı bağımlılıktan veya etkileşimden kaynaklanan belli bir gerginlik varlığını korusa da, bu gerginlik, gittikçe başka niteliklere bürünmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte 20. yüzyılda devletin güçlenmesine ve refah devletinin yükselmesine yol açan böyle bir gelişme, çatışmanın da yeni biçimler altında ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Dahrendorf'un ve Geiger'in geliştirdiği "çatışmanın kurumsallaşması" savı⁴ ileri endüstri toplumlarında siyasal ve endüstriyel (ekonomik) çatışmaların artık farklı düzlemlerde gerçekleştiği, dolayısıyla siyasal ve endüstriyel çatışma türleri arasında bir ilişkinin ya da uygunluğun bulunmadığı düşüncesine dayanır. Çatışmanın kurumsallaşması sonucu sermaye ile emek arasındaki gerilim yasallaşmış ve sisteme içselleşmiştir. Örneğin toplu pazarlık kurumu, hatta sınıf mücadelesinin en etkin silahı olan grevin bile, iki sınıf arasındaki karşıtlığın ve pazarlığın birer aracı olmaktan çıktığı, kuralları ve sonuçları önceden belli yasal bir işlem durumuna indirildiği yadsınmaz.

Çatışmaların kurumsallaştığı görüşünden yola çıkan bazı yazarlar, günümüzde sınıf mücadelesini önleyen ya da onun yerini alan çağdaş bir çatışma olgusunun gelişmekte olduğunu söyleyerek, "demokratik sınıf mücadelesi" (Anderson, Gintis, Bowles ve Bendix), "radikal demokratik denetim" (Laclau, Mouffe, Hindess, Hirst, Wright), demokratik devrim (Hobsawm) veya geniş tabanlı toplumsal hareketler (Touraine) gibi stratejiler öne sürerler. Çünkü bunlara göre sınıf çatışması devrimci içeriğinden, işçi sınıfı da artık devrimci vizyonundan kopmuş (Dahrendorf, Bendix, Gorz, Hobsawm), dolayısıyla siyasetin endüstriyel ilişkiler dışında kalan daha geniş alanlara ve toplumsal temellere dayandırılması zorunluluğu doğmuş bulunmaktadır.

Ekonomi ile siyasetin ayrılığını veri alan çağdaş çatışma stratejilerinin tümünden yadsınması anlamlı olmamakla birlikte, çelişkili ve gerçeklikten uzak pek çok unsuru içerdiği görülür. Her şeyden önce, endüstriyel ilişkilerin farklı bir düzlemde kurumsallaşması, kapitalizmin yeniden yapılanma süreçlerinin doğal bir sonucudur. Her toplumsal olgunun ya da ilişkinin, hem ekonomik, hem de siyasal bir içeriğe aynı oranlarda sahip olması gerekmez. Ayrıca ekonomik ve siyasal çatışma alanlarının farklılığı ya da parçalanmışlığı, yapay bir görünümdür. Gelişmiş ülkelerin çoğunda çatışmalar farklı alanlarda ortaya çıksalar bile, aynı çıkar temellerinden kaynaklanırlar ve aynı toplumsal süreçler içinde gerçekleşirler. Başka bir deyişle, çatışmaların biçimleri, dayandıkları kurumlar ve kurallar başka başka olsa da, tek ve aynı toplumsal olgunun ya da aynı ilişkiler sisteminin ürünüdürler.⁵ Ayrıca, söz konusu yazarların yeni ya da alternatif stratejiler olarak sundukları modeller, gerçekte siyasal liberalizmin genişletilmesinden ve derinleştirilmesinden öteye gitmeyen burjuva demokratik biçimlerini içerirler.

Bununla birlikte, sistemin kurumsal ve yasal çerçevesinin denetimi altında gerçekleşen endüstriyel ilişkilerin, çatışmaları yumuşatıcı ve bastırıcı sonuçlara yol açtığı doğrudur. Çatışmanın varlığı, sınıf mücadelesinin kendisi değildir. Bilindiği gibi Marksizm'e göre sendikal siyaset, sınıf mücadelesinin en alt düzeyidir. Lenin'in yalın bir biçimde ortaya koyduğu gibi, tek bir işletme veya endüstri dalında ve ücret kavgası bağlamında belli bir sınıfsal (siyasal) hedef gözetmeksizin gerçekleşen endüstriyel çatışma, sınıf mücadelesinden çok, onun zayıf bir embriyonunu oluşturur.⁶

3. Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies*, London, 1973, Hutchinson and Co., s.286.

4. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford, 1959, Stanford University Press, s.65, 128.

5. T. Bottomore, *Classes in Modern Society*, London, 1965, George Allen and Unwin, s.27.

6. V.I. Lenin, *Collected Works*, C.4, Moscow, Lawrance and Wis-hari, s.215; *agy*, C.19, s.121; *agy*, C.5, s.387.

Endüstriyel ilişkilerin siyasal mücadeleden soyutlanması olgusu, çatışmayı ortadan kaldırmaz; ancak onun sınıf mücadelesine dönüşmesini önleyerek, sistemin kendisine meşruiyet kazandırır. Parlamento ve partiler, siyasal alanda; toplu pazarlık ve sendikal kurumlar ile yönetime katılma ve işyeri örgütleri ise, ekonomik alanda toplumsal çıkar karşıtlıklarını kuşatırlar ve böylece çatışmaları denetlerler ve yönlendirirler. Benzer biçimde, çatışmanın kurumsallaşmasının ve yasallaşmasının, sınıf bilincini, dolayısıyla işçi sınıfının devrimci ruhunu yok ettiğini söylemek yerine, sınıfsal içgüdüleri bastırmak ve çarpıtmak yoluyla sınıf bilincinin gelişmesini önlediğini ve devrimci yönelimleri zayıflattığını düşünmek daha doğru gözükmektedir.

SINIF VE SİYASET

Tekelci kapitalizmin resmi politik iktisadı, sınıf çatışmalarını denetim altına alan ekonomist ve reformist siyasetlerdir. Çünkü çatışmaların ekonomik alanla sınırlanması, mücadelenin ekonomizmle; çatışmaların siyasal alanla sınırlanması ise, reformizmle sonuçlanmasına yol açar.

Karma ekonomik anlayışı ve refah devleti kurumları, sosyal devlet uygulamaları, toplu pazarlık rejimi ve sendikalist politikalar, yoğun birikim süreçleriyle uyumlu bir gelişme göstererek büyük ölçüde kapitalizme içselleşmiş bulunmaktadır. Başlangıçta yoğun sınıf kavgalarının sonucu olarak gündeme gelen ve özünde sınıf örgütleri olan sendikalar bile, pek çok yerde sistemle bütünleşmişlerdir. Özellikle ücret sendikacılığı temelinde gelişen işçi sendikaları, Taylorist ve Fordist üretim rejimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan kitle üretimini ve yığın pazarlarını güvence altına alan kurumlara dönüşmekten kurtulamamışlardır.

Sosyal siyaset kurumlarının önemli bir bölümü, ekonomi ile siyasetin ayrılığını veri alan, çatışmaları ayrı alanlarda ve farklı süreçler olarak düzenleyen bir endüstriyel demokrasi anlayışına yaslanmışlardır. Endüstriyel demokrasi paradigması, özünde kapitalist sistemin geçerli ve evrensel bir sistem olduğu; eksiklikleri bulunsa bile, bu eksikliklerin, üretkenliği ve yönetsel etkinliği artıran demokratik katılım yöntemleri yoluyla giderilebileceği düşüncesine dayanan, dolayısıyla büyük ölçüde reformist ve ekonomist politikalarla sonuçlanan bir anlayıştır. Burada, bir yandan kapitalist üretim sisteminin sınıfsal karakterini, dolayısıyla emek ile sermaye arasındaki ilişkinin sınıfsal içeriğini ihmal eden bir bakış açısı, öte yandan taraflar arasındaki ilişkinin siyasal yönünü gözardı eden politikalar ağırlıktadır. Oysa emek ile sermaye arasındaki ilişkinin özü tümüyle sınıf-

sal nitelikte olup, buna dayanmayan bir siyaset anlayışının ne kısa dönemde, ne de uzun dönemde işçi sınıfının hak ve çıkarları açısından bir anlam taşıması söz konusu olabilir.

Politika, yoğunlaşmış ekonomidir. Bunun anlamı, siyaset ekonomiden, siyasal ilişkiler ekonomik ilişkilerden ya da siyasal çatışmalar ekonomik sömürden ayrılamazlar. İşte bu gerçek, ekonomi ile siyaset arasındaki ayrılmanın ortadan kalkmasını, ekonomik alanla siyasal alan arasındaki organik bağın kurulmasını gerektirir.⁷ Ekonomik çatışma ile siyasal çatışmanın tek ve aynı bütünün farklı yüzleri (yönleri) olduğunu kavramak, her ikisini birden yansıtan sınıf politikalarıyla olanaklıdır. Ekonomist ve reformist siyasetler, ekonomik veya siyasal çelişkiler temelinde ayrı ayrı örgütlenmiş kurumları ve bunlar arasındaki bir işbölümünü gerektirirken, sınıf temelli radikal/devrimci politikalar, iki alan arasındaki diyalektik ilişkiyi ve organik bir işbirliğini zorunlu kılarlar.

Ekonomi ile siyaset arasındaki bölünmenin giderilmesine yönelik politikalar, aynı zamanda işçi sınıfının kendinde sınıf durumundan kendisi için sınıf durumuna geçişini kolaylaştırır. Ancak bu yolla işçi sınıfının üretim süreci içindeki nesnel konumundan öznel bir konuma yükselmesinin, başka bir deyişle sınıf bilinci, örgütlenme ve kolektif eylem yeteneği gibi özellikler açısından etkin, kolektif bir toplumsal özne durumuna gelmesinin koşulları oluşur. Ekonomi ile siyaset arasındaki ayrılığı gideren anlayış, devrimci bir bakış açısını gerektirir; ekonomik alan ile siyasal ilişkiler arasında köprü kuran siyaset ise, ancak sınıf sendikacılığı ile olanaklıdır.

SINIF SENDİKACILIĞI

Sınıf sendikacılığı, bilinen sendikacılık yöntemleri içinde ekonomi ile siyaset arasındaki ayrılığı aşmayı hedefleyen tek stratejidir. Sınıf sendikacılığı, işçi sınıfını kendiliğinden sınıf konumundan kendisi için sınıf konumuna yükseltecek, dolayısıyla devrimci kapasitesini pratiğe aktarmasını sağlayacak süreçlere yol açan bir sınıf mücadelesi biçimidir. Her çatışma ya da sendikal mücadele, zorunlu olarak

⁷ Bu konuda Lenin ile Luxemburg arasındaki vurgu farklılığına değinmekte yarar var. Ekonomik mücadele ile siyasal mücadelenin içiçeliğini savunan Luxemburg, bunun en iyi kendiliğinden hareketler içinde gerçekleşebileceğine inanır. Buna karşılık siyasal mücadelenin ekonomik mücadele karşısındaki ayırıcı ve özgün konumuna dikkati çeken Lenin, kendiliğinden hareketlerin ekonomizm ve reformizmle sonuçlanmasının kaçınılmaz olduğunu söyler ve siyasal mücadelenin öncülüğünü yapacak kadrolara ve örgütlere (öncü parti) daha fazla rol ağırlık verir. Öncü kuramı, siyasal mücadelenin ekonomik mücadele karşısındaki görece bağımsız konumunu veri alır. Lenin bu bağlamda parti ile sınıfın özdeşliği düşüncesine karşı çıkarken (*Bir Adım İleri, İki Adım Geri*) partinin siyasal öncülüğünün zorunluluğunu vurgular (*Ne Yapmalı*).

sınıf mücadelesine yol açmaz. Özellikle ekonomik düzeyle sınırlı kalan istemler ve çatışma yöntemleri, çalışanlara kısa dönemde bireysel ya da sınıfsal belli bazı kazanımlar sağlasa bile, yetersiz sayılırlar. Örneğin anarko sendikalist bakış açısı, siyasal mücadeleyi önemsemediğinden ve siyasal araçları yadsıdığından, ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımı gidermeyi hedef alan bir mücadele anlayışı geliştiremez. Benzer biçimde reformist sendikacılık (trade unioncu) anlayışları da, ekonomik ve siyasal kurumların paralellliğini ya da bu alanlardaki örgütlerin iç içeliğini veri aldığından, siyaset ile ekonominin ayrılmasını daha da derinleştirirler. Buna karşılık yalnızca sınıf sendikacılığı, kapitalizmin yapay bir biçimde yarattığı siyaset ile ekonominin ayrımını aşmaya yönelik strateiler geliştirebilir.

Sınıf sendikacılığı anlayışında, siyasal alanla ekonomik alan birbirinden ayrı görülmezler; tam tersine siyasal çatışmalar ile ekonomik çatışmalar arasında diyalektik bir ilişkinin varlığı veri alınır. Diyalektik ilişki ilkesi, ekonomik gibi gözüken hak ve çıkarların özünde siyasal olduğunun, dolayısıyla ekonomik sömürünün aşılmasının ancak siyasal iktidara yönelik mücadele (sınıf mücadelesi) ile olanaklı olacağına kabulünü gerektirir. Bunun için siyasal düzeye yükseltilmeyen istemlerin (ekonomizm) veya siyasal sistemin dönüşümünü hedef almayan hareketlerin (reformizm) köklü ve kalıcı sonuçlar yaratmayacağı öngörülür. Sınıf sendikacılığının ilkeleri şöyle sıralanabilir:

1. Bir kere sınıf sendikacılığı, ekonomik mücadeleyi veya ekonomik hak ve istemleri küçümseyen bir strateji olarak algılanmamalıdır. Örneğin, ücret kavgası başta olmak üzere işgücü, iş güvencesi, iş güvenliği gibi alanlarda verilen kavga, salt ekonomik bir kavga değildir. Bunlar, artı-değerin azaltılmasına yönelik, bu yolla sınıf mücadelesini derinleştiren çatışmaları içerirler. Özellikle tarafların karşı karşıya gelmesine yol açan ekonomik çatışmalar, siyasal çelişkileri uyararak siyasal çözüm arayışlarını harekete geçirebilirler.

2. Yukarıda belirtildiği gibi ekonomik mücadeleyi tümünden yadsımayan sınıf sendikacılığı, ekonomik hak ve istemlerin özünde siyasal bir nitelik taşıdığını vurgular ve bu özü açığa çıkarmaya çalışır. Devrimci mücadelede siyaset ekonomiden önce gelir; başka bir deyişle sınıf mücadelesinin çekici gücü, siyasal nitelikte olan eylemlerdir. Sınıfsal bakış açısı, sendikaları lonca örgütleri olarak görmeye şiddetle karşı çıkar. Bu nedenle sınıf örgütleri olan sendikaların ekonomi ile siyaset arasındaki ayrılığı aşmadaki rolü, kendi sorunlarına ve toplumsal olaylara salt ekonomik gözlemlerle veya dar sınıf çıkarları açısından bakmamasını gerektirir.

Sınıf sendikacılığı yaklaşımında toplu sözleşme kurumu da ücret kavgası ile sınırlı görülmez; her anlaşma mücadele eden tarafların verili bir andaki güçler ilişkisinin hukuki bir sonucu olarak değerlendirilir. Sınıf sendikacılığında toplu sözleşme, çatışma sonucu elde edilen hakların korunması amacıyla yönelik biri mola'dan ötede anlam taşımaz.

Sınıf sendikacılığının siyaset vurgusu, çatışmaların ekonomik alanla sınırlı görülmemesine, mücadelenin ekonomik alana hapsolmaktan çıkarılarak siyasal düzeye yükseltilmesine yöneliktir. Ayrıca çatışmaların bir yandan işletme düzeyini aşarak işkolu, sektör ve genel ekonomi gibi daha üst düzeylere yükseltilmesi; öte yandan maden, demiryolu, ulaşım, elektrik, su, gaz ve silah gibi daha geniş ve kamusal alanlara yaygınlaştırılması hedeflenir. Mücadelenin daha geniş ve üst düzeylere yükseltilmesi ise, onun siyasal niteliğini daha çok belirginleştirir.

3. Sınıf sendikacılığı, gerek sosyalizm mücadelesini, gerek işçi sınıfının kurtuluşunu salt ekonomik sömürünün ortadan kalkmasına indirgemez. Marksist kuram için sömürü olgusu, tek ve bütündür; başka bir deyişle, sınıflar arasındaki sömürü ilişkileri ile uluslar, halklar ve benzeri toplumsal gruplar arasındaki sömürü ilişkileri, farklı toplumsal gerçeklikleri değil, aynı toplumsal olgunun (sömürü sisteminin) parçalarını oluştururlar. Sınıflar arasındaki sömürü ortadan kalkmadıkça, öteki sömürü ilişkilerinin giderilemeyeceği ne denli doğruysa, uluslar ve halklar arasındaki bağımlılık ilişkilerine ve baskı biçimlerine karşı çıkmadıkça da, sınıflar arasındaki tabiyet ilişkilerinden kurtulmanın olanaklı olmadığı aynı derecede doğrudur.

Bu yüzden sınıf sendikacılığı, emek ile sermaye arasında olduğu kadar öteki toplumsal çelişkileri de dikkate alan; başka bir deyişle toplumsal gündemi oluşturan tüm gerilim alanları ile çatışma unsurları arasındaki diyalektik ilişkiyi gözetten bir sınıf mücadelesi anlayışına dayanır. Örneğin Türkiye işçi sınıfının ve var olan sendikal örgütlerin, ne Kürt hareketini kendileriyle ilgisiz bir sorun ya da bir etnik azınlığın, bir ulusun milliyetçiliği olarak görmeleri; ne de gerici ideolojileri veya dinci ve ırkçı hareketlerin yükselişini salt laik/anti-laik ikilemi bağlamında değerlendirmeleri doğrudur. Hatta sınıfsal bir bakış açısının, cinsler arasındaki bağımlılık ilişkilerinin bile sınıf sömürüsüyle nasıl eklemlendiğini görmekten ve cinsiyetçi politikalar konusunda duyarlı olmaktan geçtiği söylenebilir.

4. Sınıf politikaları, ekonomizme ve reformizme karşı açıkça cephe alır ve onların dayandığı ideolojik temeli açığa çıkarıcı stratejiler geliştirir. Başka bir deyişle sınıf sendikacılığının hedefi, pastadaki

payın büyütülmesi (düzenin düzeltilmesi) olmayıp, pastanın bölüşüm sorununu ortadan kaldıracak bir toplumsal düzenin kurulmasıdır. Böyle bir politikanın ise, toplu sözleşme rejimiyle, sosyal demokrat ideolojilerle, yasal düzenlemeler veya sistemin meşruiyeti içinde kalan uygulamalarla sınırlı olmayacağı ortadadır. Burada yapılması gereken, sistemin meşruiyetini tartışmalı duruma getiren, düzenin sınırlarını zorlayan siyasal, örgütlü ve kolektif hareketlerin ortaya konmasıdır. Bunun ise, sosyalist partileri, devrimci sendikaları, kitle örgütlerini ve tabanda gelişecek proleter örgütlenmelerini gerektirdiği yadsınmaz.

Özellikle parti ve sendika ile organik ve diyalektik bir ilişki içinde olmak koşuluyla işyeri düzeyindeki sınıf örgütlerinin (konsey, sovyet türü proleter örgütlenmelerinin) sınıf politikalarının yaslanacağı devrimci bir potansiyeli harekete geçirmeleri olasıdır. Bunlar, tabandaki siyasal haketliliği sağlamada ve sınıfsal içgüdüyü açığa çıkaracak kolektif yönelimlere yol açmada, sendikaların ve partilerin sınıftan kopmasını önleyecek denetim mekanizmalarını oluşturmada; işyeri düzeyinde üretim ve emek süreçleri üzerinde çalışanların denetimlerini artırma- da, başka bir deyişle denetimin yaygınlaşmasını sağlamada veya denetlenmeme mücadelesi vermede etkili olabilmeleri olanaklıdır.⁸

5. Sınıf sendikacılığı yaklaşımı, toplumsal pratikten (gündemden), tarihsel uğraklardan ve konjonktürlerden yararlanmayı ihmal etmez. Bunlar niceliksel süreçlerin ivmesinden niteliksel dönüşümlerin gelişebileceğini, örneğin dayanışma grevlerinin genel greve, ekonomik amaçlı kitle hareketlerinin siyasal bir muhalefete yol açabileceğini, ayrıca sınıf dışı çatışma dinamiklerinin sınıf mücadelesini yükseltebileceğini hesaba katarlar.

Sınıf sendikacılığında grev, hâlâ sınıf mücadelesinin en önemli silahıdır. Ancak sınıfsal bakış açısı, grevi toplu sözleşme prosedürünün bir parçası olarak görmekle yetinmez. Grev, ekonomik ile siyasal mücadelenin birlikteliğini sağlayan süreçlere yol açan en önemli kitle hareketidir. Grev, kitlelerin siyasal eğitimlerini ve olgunlaşmalarını sağlayan etkin bir araç; emekçilerin sınıfsal güçlerini ve kapasitelerini harekete geçiren bir kaldıraç; toplumsal dinamizmin gelişmesinin en önemli katalizörüdür.

Grev, gerçekte gönüllü orduya dayanan bir iç savaş stratejisinden başka bir şey değildir. Grev sırasında taraflar yalnızca tüm çıplaklığı ile karşı karşıya gelmekle kalmazlar; emekçiler aynı zamanda hem baskı ve güç aygıtı olarak devleti ve siyasal iktidarın boyutlarını (ordusu, yargısı ve basınıyla), hem de

kendi güçlerini somut olarak kavrarlar. Özellikle siyasal nitelikteki grevlerin öteki iç savaş stratejileri ile birlikteliği, toplumsal direniş mevzilerinin bütünlüşmesini ve toplumsal uyanışın gelişmesini sağlar.

TÜRKİYE, KAMU SENDİKALARI VE SINIF POLİTİKALARI ÜZERİNE SON BİRKAÇ SÖZ

Türkiye önemli bir tarihsel dönemecten geçiyor. Bir yanda uluslararası kapitalizmin bunalımına koşut bir ekonomik kriz, öte yandan sınıf dışı toplumsal çatışmalar ve yoğunlaşan toplumsal muhalefet söz konusu. Teknik iktisat politikalarıyla açıklanması olanaklı gözükmeyen yapısal bunalımın sınıfsal özü gittikçe belirginleşecektir. Çünkü ücret politikaları yanı sıra işsizlik ve pahalılık yoluyla çalışanlar üzerindeki etkisi daha da artacak olan bunalım, geniş kitlelerin yoksullaşmasını ve sınıfsal kutuplaşmasını hızlandıracaktır. Öte yandan Kürt sorununun savaş ekonomisi yoluyla daha geniş kitleleri etkilemesi ve sömürü düzeniyle olan bağının anlaşılması kaçınılmaz duruma gelecektir. Benzer biçimde, 27 Mart seçimleriyle kendini iyice belli eden reaksiyoner yönelimlerin de, eninde sonunda sömürü düzeninin en geri unsurlarını beslediği görülecektir.

Ne var ki ne sorunların kavranması, ne de çözümler kendiliğinden gerçekleşmeyecektir. Toplum geçmek zorunda olduğu bu tarihsel eşikte ciddi sıkıntılarla boğuşurken, bir yandan da devrimcileşmenin tüm nesnel koşullarıyla yüz yüze gelecektir. Böyle bir süreçte gündemde yer alan ekonomik, toplumsal, siyasal sorunların gerçekte sömürü düzeninin değişik yüzleri olduğunu gösterecek politikalara her zamankinden çok gereksinim duyulacaktır. Gerek özelleştirmeler ve ücret politikaları, gerek özel savaş ve militarist politikalar, gerek dinsel, ırkçı ve faşist nitelikteki gerici hareketler karşısında etkin, örgütlü ve kolektif güce dayanan devrimci mevzilerin varlığı gerekecektir. Devrimci politikaların, sosyalist örgütlere ve sosyalist formasyona sahip kitlelere dayandığı ortada. Bunun için çeşitli kurumlar (parti, sendika, odalar, üniversite vb.) içindeki bilinçli unsurların zaman geçirmeden organik aydın kimliğini oluşturacak etik-politik donanıma sahip olmaları, kendilerini ve sınıflarını siyasallaştıracak süreçleri harekete geçirmeleri, ideolojik hegemonyanın genişletilmesi ve kitleselleşmesi yönünde stratejiler üretmeleri zorunluluk durumuna gelmiştir.

⁸ Konsey türü örgütlenmeler için bakınız, Lenin'in Devlet ve İhtilal ile Nisan Tezleri: Gramsci'nin İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi. Lenin, konsey türü örgütlenmeleri daha çok ideal bir devlet modeli içindeki özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik yapılanmanın temeli olarak görürken, Gramsci işyeri konseylerini, kapitalist üretim sistemi içindeki proleter sınıf örgütlenmesinin çekirdeği olarak değerlendirir.

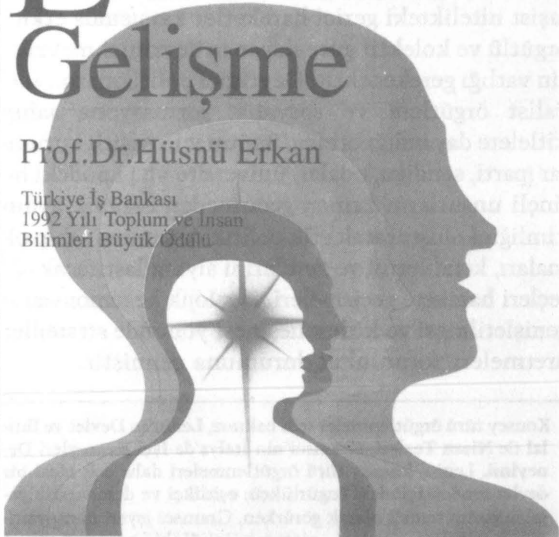
Kamu çalışanları gibi gelirlerini sermayeden değil de, devlet gelirlerinden (vergilerden) elde eden kesimlerin, gerek devlet aygıtı ve bürokratik çalışma karşısında, gerek öteki emekçi kesimler karşısında çelişkili bir konumda ve bulanık bir sınıfsal bakış içinde bulunmaları doğaldır. Öte yandan sınıfsal konumları epeyce tartışmalı olsa da, kamu çalışanlarının önemli bir bölümünün günümüzde büyük ölçüde proleterleştiği de doğrudur. Yoksullaşma, işgücünün niteliksizleşmesi ve işin değersizleşmesi gibi maddi yabancılaşma koşulları açısından proleterleşen memur kitlelerinin, sınıf çıkarları açısından işçi sınıfıyla bütünleştikleri açıkça gözlenir. Emekgüçleri hızla değersizleşen, gelirleri büyük ölçüde aşınan ve ekonomik bunalımdan gittikçe daha fazla etkilenen bu kesimlerin, düzen karşısında radikal bir tutum geliştirmeleri için de pek çok neden bulunmaktadır. Çok sayıda tarihsel deneyim, kamu çalışanlarının, emekçilerin ağır saldırı altında bulunduğu ve sınıf mücadelesinin militanlaştığı dönemlerde radikal siyasal bir yönelime sürüklendiklerini ve sınıf mücadelesinin öncü kadrolarını oluşturduklarını göstermektedir.

Bugüne kadar her türlü örgütlenme ve direnme hakkından yoksun kalmış olan kamu emekçilerinin, içinde bulunduğumuz koşullarda siyasallaşmalarını sağlayacak bir sürü etmen vardır. Kamu çalışanlarının birikmiş bir direnme ve hak arama bilinciyle, sistemin çıkar çarklarına henüz kendini kaptırmamış kadrolarıyla radikalleşmeleri ve toplumsal gündemin belirlenmesinde etkili olmaları olanaklıdır. Bu yüzden sınıf sendikacılığı perspektifine sahip olmayan sarı sendikalar, sınıfsal refleksi zayıflatılmış ücretli işçiler, sınıfıyla organik bağları gevşemiş aydın kesimleri ile duyarsızlaştırılmış (veya tam tersine gerici şoven dürtülerle uyarılmış) kitleler karşısında kamu sendikalarının örgütlenme ve hak arama çabaları uyarıcı olabilir. Çeşitli platformlar ve ortak direniş stratejileri çerçevesinde kamu çalışanlarının savaşa son verecek, ekonomik saldırıyı geri püskürtecek ve reaksiyoner yönelimlere dirençle karşı çıkacak bir toplumsal muhalefeti yükseltmeleri yalnız gerekli değil, aynı zamanda olanaklıdır. Yeter ki bunu başaracak bir sınıfsal kapasiteye sahip olduklarını görsünler ve bunca yıldan sonra elde ettikleri böyle bir tarihsel fırsatı ekonomik mücadeleye indirgemekten kendilerini alıkoyacak bir sınıfsal ufku ve bilinci geliştirebilsinler.

Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme

Prof.Dr.Hüsnü Erkan

Türkiye İş Bankası
1992 Yılı Toplum ve İnsan
Bilimleri Büyük Ödülü

ÖNSÖZ

Peter F. Drucker, 1989 yılında kaleme aldığı ve Türkçeye "Yeni Gerçekler" adıyla çevrilen kitabında (s. 159), şöyle diyor: "1975-1989 arasındaki on beş yılda ekonomi alanında meydana gelen belli başlı olaylar mevcut hiçbir ekonomi kuramı açıklamaz."

Drucker haklıydı; çünkü söz konusu dönemde yaşanan olaylar insanlığı yeni bir toplum yapısına ve yeni bir dünyaya taşıdı. Bu yeni dünya "Bilgi Toplumu"nun dünyasıydı. Oysa, mevcut ekonomi kuramları, "sanayi toplumu"nun işleyişini açıklamaya yemelikti.

İşte elinizdeki kitap, insanlığın ulaştığı yeni bir uygarlık ve çağ olan bilgi toplumu anlama ve açıklamaya yönelik uğraşlarımızı okuyucuyla paylaşma arzusundan doğmuştur. Bu yöndeki çabalarımızın, Türkiye İş Bankası'nın İnsan ve Toplum Bilimleri alanındaki 1992 yılı Büyük Ödülü'yle taçlandırılması yazarı için ayrı bir onur kaynağıdır.

İtiraf etmeliyim ki, 1970'li yılların başında doktora öğrenimime başlayan 22 yıllık akademik kariyerimde on beşi aşkın kitap yayınlamamda elimizdeki çalışmayı hazırlarken duyduğum yoğun heyecanı şimdiye dek bu düzeyde hiç duymamıştım.

İnsanlığın kaderini ve geleceğini kökünden değiştiren bilgi teknolojilerinin ve bilgi toplumunun yarattığı olguları sanayi toplumunun bakış açıları ve analiz teknikleri ile yeterli düzeyde açıklamak mümkün değildir.

Bilgi teknolojilerinin baş döndürücü gelişimi ve bunlarla gelen yeniliklerin; toplumun, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlarında yol açabileceği sonuçların gelişme süreci içinde ele alınması araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Gelecek hepimizindir; onu birlikte yaşayacağız. Gelecek, bilimsel teknolojileri ile çok hızlı bir şekilde üzerimize doğru gelmektedir. Karşısında seyirci kalamayız. Saniye kaybetmeden geleceğe akan hızlı sürecin içinde yer almak durumundayız. Umarım elimizdeki kitap okuyucuya bu mesajı verebilir ve okuyucuda da yazarın duyduğu heyecanı yaratabilir. İlgili alanımızdaki hızlı